

СПАДЧЫНА

Францішак Карпінскі

Гісторыя майго веку і людзей, з якімі я жыў Успаміны (Урывак)

Падчас майго прабывання ў Чартарыйскага я бліжэй пазнаёміўся з Князьнінам, які раней быў сакратаром у князя, а цяпер проста жыў у яго доме. Ён пісаў вершы, але, можа, з-за таго, што яны былі поўныя школьнай квяцістасці, не ўсім маглі спадабацца; пасябраваўшы з гэтым высакародным чалавекам, я раіў яму, каб ён шукаў для сваіх выказаў больш простаі і чулай натуры, тады яго творы паўсюль і заўсёды будуць падабацца; бо мы дагэтуль звычайна прызнаем за прыгожае толькі тое, што калісьці да рымлянаў грэкі напісалі або ў Старажытным Рыме чулы Вергілій ці Гарацый. Князьнін прыслухаўся да маёй парады і такім чынам напісаў «Плач Арфея над Эўрыдыкай» – гэтыя вершы несумненна можна паставіць над іншымі яго творамі, якія выйшлі з друку.

У доме князёў часта бываў Юзаф Шыманоўскі. Усеагульная пашана да яго ў Варшаве з-за яго чыстых і прыгожых вершаў, асабліва «Касцёл Венеры ў Кнідзе», і мяне з ім зблізіла сяброўствам. Ніхто асабліва не пахваліць яго ветлівасці да ўсіх і яго высакароднага жыцця ў сапсаванай Варшаве.

Не толькі мая праўда, якою я рызыкаваў выклікаць незадавальненне ў князя Чартарыйскага, але і падбухторванні майго ціхага ворага ў гэтым доме, Скавроньскага, аслабілі прывязанасць гэтага пана да мяне; аднойчы ён заявіў мне, што князь ваявода валынскі, Сангушка, прасіў, каб я меў ласку паехаць з яго сынам за мяжу; прыкра мне было чуць гэта ад князя, бо, па-сапраўднаму яго любячы, я да смерці хацеў жыць пры ім. Усё ж, бачачы, што ён наказаў адправіць свой двор

і мяне таксама з іншымі, пайшоў я пабачыцца з Сангушкам. Хоць ён і ахвяраваў выгадную для мяне штогадовую пенсію, а пасля заканчэння чатырохгадовага падарожжа пажыццёва дадаваў да гэтага вёску на Валыні, што прыносіла да васьмі тысячаў прыбытку, усё ж ахапіў мяне жаль, што я страчу люблага пана, князя Чартарыйскага, і адмовіў я Сангушку.

Князь Чартарыйскі, здавалася, быў задаволены, калі я распавёў пра свой смутак і прывязанасць да яго. Але праз некалькі тыдняў ізноў прапанаваў мне другое месца ў другога Сангушкі, маршалка літоўскага, і папрасіў, каб я прынамсі паехаў да бабкі дзіцяці, Сангушкавай. Калі я пабачыўся са старою Сангушкавай, з гэтай кабетай, якую ў Варшаве называлі «дзекановаю»¹ паняў і якая сапраўды пераўзыходзіла ўсіх сваім розумам і самым ветлівым прыняццем кожнага чалавека ў доме; калі яна мне са слязьмі ў вачах сказала: «Гэтае дзіця – сірата, без бацькі, маці яго няшмат пра яго дбае, і калі не возьмеш яго пад свой догляд, перад Богам на цябе скардзіцца буду», – узрушаны слязьмі гэтай найвыдатнейшай пані, я згадзіўся наняцца на працу, узяў на сябе абавязак фармаваць сэрца і кіраваць адукацыяй Рамана Сангушкі, сямігадовага дзіцяці, найпрыгажэйшага ва ўсёй Варшаве хлопца. Мне была прызначана значная гадавая пенсія, а пасля дзевяці гадоў у пажыццёвае карыстанне павінна была перайсці вёска, якая прыносіць 10 тысяч прыбытку. Вярнуўшыся ў дом князя Чартарыйскага і назаўтра раніцаю адправіўшы свае рэчы ў палац старой Сангушкавай, я пажадаў развітацца з князем, але не знайшоў яго ў пакоі, бо ён быў у княгіні, жонкі сваёй, на каве. Хоць ніхто з нас ніколі да яе не ўваходзіў, аднак я, ужо не абавязаны захоўваць парадкі гэтага двара, знайшоў княгіню, якая яшчэ ляжала, і князя, які пры ёй каву піў. Падзякаваўшы яму за хлеб, што я ў доме яго паўтара года еў, і ўрэшце расплакаўшыся, я сказаў: «Не толькі ўчынкам, але нават думкаю я не зграшыў супраць Вашай княскай мосці, усё ж ты мяне з дому свайго, як нейкага вінаватага, выганяеш, а я тут, пры табе, да сваёй смерці жыць хацеў». Кінуўся князь да мяне і з чуласцю кажа: «Дык застанься ў мяне, ад усяго сэрца прашу». Я адказаў, што ўжо даў слова Сангушкавай, і заплаканы выйшаў.

Праз тыдзень прыехала з Любартава дзіця з маці і айчымам – князем Казімірам Сапегам, генералам літоўскім; сам кароль, трымаючы

¹ «Дзеканова» – жартоўнае або іранічнае найменне жанчыны, якая кіравала, вяла рэй у якім-небудзь таварыстве.

гэтага прыгожага хлопца на руках, аддаў мне яго ў доме Сангушкавай. Пасля ў хуткім часе мы пераехалі ў варшаўскі канвікт² ксяндзоў піяраў, дзе хлопец з іншымі юнакамі пад рэктарствам найвысакароднейшага ксяндза Стадніцкага браў урокі, а я толькі даглядаў за ягоньмі і сваімі паводзінамі. Праз некалькі дзён майго прабывання ў піяраў я мусіў палюбіць і да смерці прывязацца да самога рэктара Стадніцкага, калі ён за гэтыя некалькі дзён так мне даверыўся, што шчыра адкрыў мне найтаемнейшыя куточки сэрца.

Я здзівіўся з такога хвалебнага даверу да мяне і так прывязаўся да яго, што нішто потым не магло разарваць нашае сяброўства. Усё ж я сам не быў такім адкрытым перад сябрам, якім яго для сябе лічыў, бо часта бачыў, што ён найтаемнейшыя рэчы пра кагосьці выказваў, таму баяўся давяраць яму многія свае сакрэты, каб тое, што павінна быць тайным, ён у гневе калі-небудзь не выдаў. Выязджаючы з Варшавы, я ніколі з ім не развітваўся, бо аднойчы пры развітанні да мяне прыйшла думка, што я магу яго больш не ўбачыць. Тады я горка расплакаўся. Бачачы, што і ён плача, я сказаў яму прычыну сваіх слёз, на што ён, расчулены, кажа: «Тое ж самае і мне падумалася». Потым заўсёды, калі мне трэба было выязджаць, я размаўляў з ім і астатнімі пра што-небудзь іншае, незаўважна выходзіў і ад'язджаў. І зноў пасля вяртання і сустрэчы з ім заўсёды былі слёзы радасці. Дзіўна, наколькі гэты чалавек быў шчырым у сваёй прывязанасці, калі часам, вярнуўшыся з якой-небудзь дарогі і расцалаваўшы мяне са слязамі, пасля гадзіны размовы ён зноў мяне абдымаў і палаваў. Гэта быў ксёндз добрага паходжання і найлепшага спосабу мыслення. Яго слаўны дом у Кракаўскім і Сандомірскім даваў найлепшых паслоў на сеймы і найлепшых грамадзянаў у народзе! Кароль з прымасам хацелі майго Стадніцкага зрабіць біскупам, але ён смела адказаў, што прысягнуў Богу быць піярам да смерці. Застаючыся піярам, ён раздаў пляменнікам сваю больш чым двухмільённую маёмасць, а аднаго з іх, якому найбольш аддаў, абавязаў выплочваць яму да смерці 60 дукатаў у год на малыя патрэбы. І скардзіўся мне ксёндз Стадніцкі, што гэты няўдзячны выплочваў яму толькі некалькі гадоў, а ўжо больш за дзесяць нічога не дае, таму ён мусіць знеслаўляць сябе позвамі на няўдзячнага пляменніка.

Мы з князем Раманам павінны былі тры разы на тыдзень бываць на абедрах у княгіні, яго бабулі, і беспарадкі гэтага самага шматлюднага ў Варшаве дому за тры дні выбівалі ў дзіцяці з галавы ўсё, чаму ён

² Канвікт – у XVII–XVIII стст. школа з інтэрнатам, звычайна пры кляштары.

мог навучыцца за астатнія чатыры дні; аднак цяжка было выпрасіць у княгіні, каб яна зменшыла час прабывання ў яе дзеля вялікай любові, якую яна мела да дзіцяці. Кароль, бываючы часта ў яе на абедрах, і мяне з дзіцем там сустракаў. Адночы на святую Барбару, у дзень імянінаў старой княгіні, Раман у якасці віншавання расказаў бабулі чатырохрадкоўе:

Калі й да мяне прыйдзе старасць,
Бабуля, у свята Барбары,
Скажу табе: «Вось, прычкалі,
Абое старыя мы сталі».

Кароль, які быў пры гэтым, узяў яго на рукі і папрасіў паўтарыць той жа вершык і для яго; усеагульная любоў да гэтага дзіцяці, пешчанне бабкі і маці, прыхільнасць падданных да яго, называнне яго заўсёды князем і нават цалаванне ў руку тымі, хто ніжэй за яго, а яшчэ й тое, што княгіня аддала яму шмат дарагіх рэчаў, такіх як два гадзіннікі, упрыгожаныя каштоўнымі камянямі, і некалькі дарагіх пярсцёнкаў, – усё гэта сапсавала такое добрае дзіця, што ў канвікце, не бачачы ў іншых дзяцей, якіх было 85, нічога падобнага, ён пачаў станавіцца пыхлівым і адночы сказаў мне, што сярод калегаў яму роўны толькі адзін князь Ябланоўскі. Дарэмна я гаварыў яму пра роўнасць грамадзянаў у Польшчы, нічога не дало нават тое, што я сказаў пра яго пыху бабулі і яна пазабірала ў яго гэтыя гадзіннікі. Калі потым у хуткім часе ў дзень адпачынку да яго ў пакой сталі прыходзіць пазабаўляцца аднагодкі, ён усіх гэтых сваіх таварышаў называў то лёкаямі, то фурманамі, а іншых, жадаючы нібы ўшанаваць, рабіў сваімі «прыдворнымі».

Калі не дапамаглі ні выгаворванні, ні заўвагі, і не было ніякага іншага выйсця, я дамовіўся з прэфектам канвікта, каб ён наўмысна паслаў Рамана ў дзень адпачынку ў ніжэйшыя пакоі гуляцца з іншымі дзецьмі і, калі той будзе фанабэрыцца – каб некалькі падгавораных хлопцаў яго злёгка пабілі. Хутка так і сталася. Прыбёг да мяне расплаканы Ромцік, паказваючы чырвоныя плямы на шыі і на руках, скардзячыся, што яго так пабіў жорсткі Ялавіцкі. Калі я спытаў, за што ж той пабіў яго, ён адказаў, што даў яму жартам пстрычку; і менавіта тады я пачаў выгаворваць яму: «Бачыш, Ромцік, у Польшчы болей шляхты, чым князёў, васьмь шляхта і пабіла цябе за тое, што ты пагарджаеш ёю, шануй яе – і яна будзе шанавець цябе». З таго часу ён жыў у вялікай згодзе са сваімі таварышамі і шанаваў іх, з-за гэтага і я да яго больш прывязаўся, для мяне гэтая прывязанасць нават шкоднаю была.

Аднойчы ці то з-за нейкай нястраўнасці, ці па іншай прычыне ён расхварэўся. Доктар Занелі, якому бабка штогод плаціла за ўнука, знайшоў у яго нейкую нямоцную ліхаманку і прыслаў лякарства. Назаўтра доктар убачыў дзіця ў лепшым стане, і калі я спытаў у яго, што дзіцяці можна есці, той дазволіў булён і кавалак цялячай пячонкі. Я даў тое, што хлопец хацеў, а ён падвечар яшчэ больш расхварэўся. Хоць зноў прыведзены доктар не спіхваў прычыну слабасці менавіта на другі кавалак мяса, дазволены мною, і не бачыў ніякай небяспекі, усё ж я горка папракаў сябе, што мог загубіць Ромціка сваім дазвалам з'есці больш, чым было дазволена. Назаўтра дзіця было цалкам здаровае, а я яшчэ некалькі дзён хварэў – так мяне аслабіла засмучэнне маё. Да гэтай згубнай для мяне слабасці спрычыніўся яшчэ горкі прысмак няволі, так што я задумаў пакінуць гэтае месца пры Ромціку, скончыўшы год. Я не меў для сябе вольнай гадзіны, хіба што толькі тады, калі дзіця дзве гадзіны з раніцы і пасля абеду было з іншымі на супольных уроках у салонах. Але, не хочучы яго ні з кім пакінуць з-за страху, каб яго хтосьці не сапсаваў, я, пастаянна непакоячыся, – можа, аж занадта ў выкананні свайго абавязку, – нават пачаў марнець.

Скончыўшы год, нягледзячы на настойлівыя ўгаворванні бабкі, маці і караля, ратуючы сваё здароўе, я пакінуў Ромціка. Разам з дзіцем мы плакалі, а ён, абдымаючы мяне за шыю, на развітанне сказаў: «Ой, будуць мяне цяпер піяры біць, як і іншых, ой, будуць». Аднак мой жаль з-за расставання з дзіцем быў не настолькі моцны, каб я пераадолеў агіду да гэтай няволі і функцыі губернера, якая найбольш за ўсе іншыя вымагае ад чалавека, – праўда, праз некалькі гадоў я зноў у такое самае няшчасце трапіў. Калі я быў яшчэ з Ромцікам, князь Чартарыйскі папрасіў мяне, каб я з гэтым дзіцем, якое князь вельмі любіў, бываў у яго доме і каб Ромцік з малых гадоў пасябраваў з князеўнаю Зоф'яй Чартарыйскай, таксама дзіцем – князь нібыта прызначыў яе Ромціку за жонку. Прыехаўшы ў палац Чартарыйскага, я пакінуў хлопца ў пакоях князеўны Зоф'і пад наглядам яе губернанткі madam Petite, а сам тым часам пайшоў да старэйшай князеўны, з якою дзеля навучання яе польскай мове перакладаў кніжку «Сады», напісаную Жакам Дэлілем. Два разы на тыдзень я выкладаў князеўне Зоф'і правілы прыгожага пісьменства на польскай мове; гэта было падставаю для таго, што я з гэтаю найвысакароднейшаю паннаю перакладаў на польскую мову паэму Дэліля пра сады. Пераклаўшы з яе прозаю ўсё, што датычылася правілаў садаводства, я потым перадаў польскім вершам тое, што знайшоў у ёй паэтычнага. Аднойчы я вяртаў-

ся ад старэйшай князёўны ў пакоі губернанткі, а тая распавяла мне смешнае здарэнне, як заспела маленькую князёўну, ляжачую тварам да пасцелі і знізу аголеную, а Ромцік нібы рабіў ёй клізму – вось так дзеці, нібы малпы, любяць пераймаць тое, што ўбачылі, і хлопец захацеў зрабіць з дзяўчынкаю так, як нядаўна доктар з ім справіўся.

Калі я быў яшчэ пры Ромціку, па просьбе ксяндза прымаса, на той час старшыні адукацыйнай камісіі, я напісаў прамову на гадавіну перамогі Яна Сабескага пад Венаю і потым прачытаў яе ў піярскім канвікце, у коле шматлікіх гасцей, дзе быў і сам прымас. Перад выездам з Варшавы я быў на развітанні ў князя Чартарыйскага. Ён хоць і быў перакананы, што я прывязаны да яго і напэўна больш ахвотна і свабодна жыў бы ў яго доме, чым пры Ромціку, аднак нічога не казаў, каб затрымаць мяне.

Перад выездам з Варшавы я быў на развітанні таксама ў старой княгіні Сангушкавай, якая, нягледзячы на маё аддаленне ад яе ўнука, заўсёды мяне любіла; у той час яна жыла ў Шыманаве, сваім маёнтку пад Варшаваю. Там сярод усялякіх рэдкасцяў у кабінце цікавых рэчаў Сангушкава паказала мне фігурку кітайскага боства з некалькімі рукамі, медную і пустую ўсярэдзіне – там захоўвалі кітайскія пісьмёны (верагодна, малітвы). Гэтую рэдкасць яна атрымала ад расійскага генерала, які, ваюючы з кітайцамі, узяў у іх гэтую фігурку, а разам з ёю забраў ад непрыяцеляў і кітайскага хлопчыка. Потым разам з гэтаю фігуркаю падарыў яго княгіні – а было гэта 20 гадоў таму. З часам хлопец ажаніўся з прачкаю княгіні і стаў у яе ляснічым у Шыманаве. Яна па маёй просьбе загадала паклікаць яго, і я пазнаў па яго прадаўгаватым твары, пляскатым носе і вузкіх вачах, што ён сапраўды мог быць кітайцам. «Будзь цяпер, васпане, пэўны, – кажа мне княгіня, – бо і мяне расійскі генерал залэўніў, што гэты кітаец з тамтэйшай імператарскай сям’і. Яшчэ ў дзяцінстве ён быў забраны са свайго лагера расіянамі ў палон, і нішто не супярэчыць таму, што так сапраўды магло быць, бо пры мнагажэнстве, якое пануе ў Кітаі, імператарская сям’я такая вялікая, што ў ёй можа быць некалькі тысяч чалавек».

Урэшце, пасля трохгадовага прабывання ў Варшаве, я выехаў у Галіцыю, страціўшы час у князя і крыху сваіх грошай, узятых з дому. Калі я прыбыў да свайго дома ў Дабраводах, мяне прывітаў там даўні сусед, Пясэцкі. Бачачы, што ўсё, аб чым ён мяне папярэдзваў адносна майго прабывання сярод паноў, здзейснілася, ён разам са мною шкадаваў страчанага часу і грошай, бо, жывучы паўтара года ў Чарта-

рыйскага, я не толькі нічога не сабраў, але нават каля 80 сваіх дукатаў патраціў дзеля больш прыстойнага ўтрымання ў вялікім свеце.

Праз чатыры дні пасля майго вяртання прыехала і мая сястра, удава Янкоўская, з некалькімі сваімі дзецьмі. Мая расчуленасць у момант прывітання, яе ўбогі стан, мае няспраўджаныя надзеі, звязаныя з Варшаваю, сталі нагодаю для напісання верша, якому я даў назву «Вяртанне з Варшавы на вёску» – яго, перакладзенага таксама вершам на нямецкую мову і выдадзенага, я ў хуткім часе ўбачыў у Львове.

Прабыўшы год у вёсцы, я зноў захацеў у горад. Вось так, скаштаваўшы аднойчы жыцця ў вялікім свеце, я стаў нібы той п'яніца: хоць гарэлка горкая і пякучая, усё ж яму заўсёды хочацца вярнуцца да яе.

(...)

...Бавячыся ў Варшаве і часта бачачы караля, аднойчы я нагадаў яму пра свой убогі стан, а ён мне на гэта вельмі дагодліва кажа: «Гонар, васпане, робіш панаванню майму, што жывеш у той час, калі я на троне знаходжуся». Гэтае каралеўскае прызнанне хоць і не дало мне грошай, але ж якую вялікую пакінула надзею на паляпшэнне майго лёсу, чаго я два гады дарэмна пракакаўшы, зноў нагадаў каралю, а ён мне кажа: «Крыўду мне, васпане, робіш гэтую просьбаю сваёю, я без напаміну пра васпана думаць павінен і прашу ніколі не крыўдзіць мяне сваёю просьбаю». Я слухаў караля, нічога яму пра сябе не кажучы, і ён таксама нічога мне пра мяне не гаварыў да самай смерці сваёй – пра тое, каб ахвяраваць мне якуюсьці міласціну, у той час, як яго нікчэмныя лісліўцы бралі біскупствы, пажышчэвыя пенсіі, каралеўскія землі, паезуіцкую маёмасць або разбіралі вымарачныя маёнткі. І гэтак бачачы марнасць сваіх надзей, я выехаў у вёску Сухадоліна ў Літве пасля абвяшчэння ў Варшаве Канстытуцыі 3 мая. Усё ж кароль, жадаючы нібы разлічыцца за сваё абяцанне падтрымліваць мяне, зрабіў гэта найцяжэйшым для мяне спосабам, калі дамовіўся з князем Мацеем Радзівілам, віленскім кашталянам, апекуном малалетняга ў той час князя Дамініка Радзівіла, ардыната Нясвіжа і Алькі, каб я на працягу 10 гадоў быў кіраўніком яго адукацыі і адначасова выхаваўцам. Гадавая плата, вызначаная для мяне апекуном, была 1000 дукатаў, а маці хлопца абяцала потым далучыць 500 дукатаў штогадова, апроч таго, пасля выхаду з-пад апекі паводле літоўскага закона за 10 гадоў пры гэтым жа дзіцяці мне павінны былі даць у пажышчэвае ўладанне якісьці ардынацкі фальварак. Сапраўды, гэта вялікая выгада, але нашмат большая мая ахвяра, бо гэта азначае страту свабоды на 10 гадоў, асабліва для мяне, якому было ў той час ужо больш за 50 гадоў. Спачатку я адмаўляўся ад такіх цяжкіх абавязкаў, узгадаўшы, як не

меў для сябе ні адной вольнай гадзіны, жадаючы добра справіцца, і як трохі раней, выконваючы такія ж абавязкі ў князя Рамана Сангушкі, толькі за адзін год ледзь не страціў жыцця ад згрызотаў. Правільна раней казалі: «Каго багі ненавідзяць, таго паставяць глядзець за малалетнімі». Як жа можна выпусціць дзіця з-пад сваёй увагі хоць на самы кароткі час! Тое, над чым ты паўгода працаваў, выхоўваючы ў ім цноты, можа цалкам знішчыцца за адну гадзіну, калі дзіця, пакінутае выхаваўцам, апынецца з якімсьці непрыстойным служачым. Таму я адмаўляўся што меў сілы, але ўрэшце, пераможаны настойліваасцю караля і рашучымі просьбамі высакароднага ва ўсіх адносінах апекуна, прыняў гэты найпрыкрэйшы для мяне абавязак дзесяцігадовай няволі. Потым князь апякун даў мне знаць у Сухадоліна, калі сам прыехаў у Заблудава, дзе жыве маці з малалетнім дзіцем. Я прыбыў туды і быў вельмі добра прыняты высакародным апекуном, але маці, якая празмерна песціла сваё дзіця, паставілася да мяне холадна. Адразу ж пасля абеду мы выехалі да суседкі на каву: апякун, малалетні князь Дамінік і я. Малою дружынаю кавалькада князеўны з некалькіх служачых, едучы перад нашаю адкрытаю калымагаю і бачачы здалёк ад яе хлопца, які ехаў насупраць з возам, нагруканым цяжкімі мяхамі, загадала яму саступіць з дарогі, а ён не мог гэтага зрабіць з-за калі, у якой былі глыбока запаўшы колы. Тады некалькі прыдворных слугаў, злезшы з коней, вывернулі воз з усім, што на ім было, дзеля вольнага праезду князям. Бачачы гэта здалёк, калі карэта набліжалася да вывернутага з мяхамі воза, я крыкнуў фурману, каб той спыніў калымагу. Пасля кажу малому князю: «Вось, Дамінічак, людзі вашыя вывернулі воз з мяхамі гэтага ўбогага селяніна, а хто ж тут, сярод поля, яго ўратае, каб ён гэтыя цяжкія мяхі назад у воз паскладаў. Нашыя людзі сталі прычынаю яго нявіннага мучэння, дык няхай гэтыя ж людзі, як вывернулі, так і назад на воз гэтыя мяхі паскладаюць; ці ж не лепей, калі гэты бедны хлопец будзе цябе благаслаўляць, чым праклінаць, і твае служачыя будуць асперагацца потым рабіць камусьці крыўду». Гэта быў мой першы ўрок маральнасці ў першы дзень майго прабывання ў Заблудаве. Пачцівае сэрца князя апекуна ўзрушылася, і ён заплакаў, калі ў той час служачыя па загадзе малалетняга самі паскладалі мяхі на воз хлопцу, а дзіця атрымала добры ўрок, бо, убачыўшы яшчэ і торбу з хлебам гэтага селяніна, што ляжала збоку, загадаў сваім служачым падняць і на воз пакласці. Дрэнным хатнія прыклады, якія доўга можна ўспамінаць і пералічваць, псавалі мае намеры, таму я не мог чыніць з дзіцем так, як хацеў і як належала, і жаль мой ад гэтага так памножыўся, што праз год майго прабывання ў Заблудаве

я пяць разоў перад маці малалетняга плакаў, каб яна не забараняла мне кіраваць яе дзіцем паводле майго спосабу мыслення. А калі мае слёзы былі дарэмнымі, я намаўляў яе прынамсі паехаць у Варшаву на гадавіну народнай Канстытуцыі 3 Мая. Там дзіця і свет заадно пабачыць. А калі я ўсё распавяду каралю, той напэўна ўгаворыць яе пераехаць у сталіцу з дзіцем дзеля яго адукацыі, каб там адначасова засперагчыся ад дрэнных хатніх прыкладаў.

Усё ж такі мы выехалі з Заблудава ў Варшаву, але там гэты мой добры праект не ўдаўся, і калі ні кароль, ні іншыя высакародныя людзі не маглі ўгаварыць княгіню прабыць у Варшаве больш за два тыдні, мы вярнуліся назад у Заблудава. Тым часам ворагі канстытуцыі, самі ж вырадкі, хоць і палякі, узнялі Расію супраць патрыётаў, і ў краіне пачалася вайна. Я зноў стаў намаўляць княгіню ехаць у Варшаву, а падставаю для мяне была небяспека самой княгіні і дзіцяці з-за непрыяцельскіх войскаў паблізу. Усё ж яна дала сябе ўгаварыць, і праз паўгода мы зноў выехалі ў Варшаву, але, рушыўшы з дому, пасля першага ж начлегу яна так упарта наказала вяртацца ў Заблудаў, што ўсе мае пераконванні былі дарэмнымі. Яна вярнулася назад дадому, як і патрабавала, а я, падзякаваўшы ёй пасля года майго смутнага жыцця, пакінуўшы пакутлівы абавязак і нават грошы, прызначаныя для мяне апекуном, выехаў з гэтага начлега ў Варшаву, дзе кароль і апякун, якім я ўсё распавёў, прызналі мяне невінаватым у тым, што я пакінуў малалетняга. Паколькі апякун, князь Мацей Радзівіл, быў адменены, а апека над малалетнім была сілаю прысуджаная князю Міхалу Радзівілу, ваяводзе віленскаму, то грошы мае, якія належалі мне за год гэтай мукі, заставаліся ў скарбе Радзівілаў на працягу 13 гадоў апякунства князя ваяводы, і толькі калі хлопец, увайшоўшы ў гады, паводле літоўскага закона пачаў сам кіраваць маёмасцю, аддаў мне належае за мой працавіты год – 1000 дукатаў, але 500 дукатаў, абяцаныя мне маці малалетняга, прапалі. Якое ж малое ў той час было няшчасце маё ў параўнанні з няшчасцямі, якія перажывала мая айчына!

Пераклад з польскай мовы Ганны Шаўчэнка

Паводле: Pamiętniki Franciszka Karpińskiego, z przedmową Piotra Chmielowskiego. Warszawa 1898.